

Roepingenpastoraat in het licht van Vaticanum II

Tweede ontmoetingsdag van het Ariënsinstituut, 21 oktober 2012

+ Willem Jacobus kardinaal Eijk

Vaak wordt beweerd dat de identiteit van de priester aan het wankelen werd gebracht als gevolg het Tweede Vaticaans Concilie (1962-1965). Omdat het Concilie de leek had herontdekt en hem ook een roeping en een zending had toegeschreven, rees de vraag wat voor de priester specifiek was. Ik betwijfel echter of dit het complete verhaal is en de verwarring tussen de positie van de priester en die van de leek inderdaad het resultaat is geweest van het Concilie. Er zijn namelijk tal van signalen dat deze crisis eerder is begonnen.

Een informatief boek in dit opzicht, geschreven door onder de president van het kleinseminarie in Apeldoorn, Toon Ramselaar, werd gepubliceerd in 1947 onder de veelzeggende titel *Onrust in de zielzorg*.¹ Hieruit blijkt overduidelijk dat de aardbeving die de tsunami aan uiterlijke kerkelijke omwentelingen in de jaren zestig veroorzaakte, onder het oppervlak in de jaren veertig al voelbaar was. De kritiek in dit boekje op priesters, nog wel van binnenkerkelijke oorsprong, was lang niet mals.

1. Een eerste punt van kritiek was dat priesters teveel taken behartigden die niet tot hun eigenlijke opdracht behoorden. Het probleem was niet dat de leken op de stoel van de priester wilden gaan zitten, maar omgekeerd: het waren de priesters die op de stoelen van leken zaten. In het uitgebreide netwerk van katholieke organisaties dat ons land toen rijk was, waren priesters de spin in het web.²
2. Daarnaast werd priesters in de jaren veertig verweten dat zij hun eigen priesterlijke identiteit te weinig beleefden. Men vond hun optreden in het algemeen te profaan. Bij alle waardering voor de werkwijze en de inzet van priesters misten veel leken bij hen de geestelijke inhoud, het geestelijk gesprek en de geestelijke leiding. De ontkerstening, die vanaf 1918 ook op Nederland steeds meer vat had gekregen, zij het minder snel dan in andere Europese landen, had mede haar weerslag op de priester. Bij menig priester was het gevoel voor het mysterie in de jaren veertig tanende, aldus Ramselaar.³ Praktisch dezelfde kritiek op priesters als in ons land werd geuit in Duitsland, zo blijkt uit een brief uit 1946 over de Kerk de Duitse schrijfster Ida Friederike Görres in de *Frankfurter Hefte*.

“Altijd weer staat men voor de kwellende, droefgeestig stemmende vraag: waarom zijn er zo weinig echt *vrome* priesters? Zo weinigen, die van de dagelijkse omgang met God in hun optreden al was het maar een enkele straal in hun wezen weerspiegelen? Met wie de naar geestelijke groei hongerende leek tot een geestelijk gesprek kan komen? ... Waarom zijn de

¹ Vgl. H. BOELAARS, G. DE GIER, J. VAN DER HOEVEN, A. LUTTERMAN, C. MOONEN, A.C. RAMSELAAR, J.N. VAN ROSMALEN, G. SMIT, F. THIJSEN, J.J.M. VAN DER VEN, J. VERMEULEN, *Onrust in de zielzorg*, Utrecht/Brussel 1949.

² J. VAN DER HOEVEN, J.N. VAN ROSMALEN, “Clericaal traditionalisme,” in: *Onrust in de zielzorg*, 31.

³ Vgl. A.C. RAMSELAAR, *Priesterlijke heiligheid*, in: *Onrust in de zielzorg*, 197-212.

pastorieën zo zeldzaam waarin men iets van een geestelijke atmosfeer bespeurt?”⁴

Nu staat Ida Görres er niet bepaald om bekend dat ze voor stevige uitspraken terugschrok. Maar zoveel is wel duidelijk dat er al geruime tijd vóór het Tweede Vaticaans Concilie discussie bestond over de identiteit van de priester en de wijze waarop hij die beleefde.

De essentie van het priesterschap tegenover het maatschappelijk imago van de priester

Saillant voor ons is dat in deze hele discussie twee soorten van identiteit door elkaar liepen. Het verwijt dat de priester te profaan was en zich te weinig met geestelijke zaken bezighield, betrof de beleving van zijn *essentiële* identiteit als priester, zijn sacramentele identiteit als gewijd man die Christus in persoon vertegenwoordigt, met name in de viering van de Eucharistie. Daarnaast bleken veel priesters gehecht aan hun secundaire identiteit, dat wil zeggen hun functies als leider van katholieke sociale organisaties, leraar of politicus. In een tijd dat de priester behoorde tot het geringe aantal geletterden in de samenleving kwam hij automatisch in aanmerking voor bepaalde functies die een zeker opleidingsniveau vereisten. In de jaren veertig van de vorige eeuw waren er genoeg leken om de posities van priesters in de diverse katholieke organisaties over te nemen. Onder druk van de secularisering werd het allengs moeilijker om geloof en leven met elkaar in verbinding te brengen. Dit ondervond ook de priester in zijn pastoraat en daardoor kon hij niet altijd de verleiding weerstaan om te kiezen voor activiteiten die niet rechtstreeks met de essentie van het priesterschap samenhangen, maar meer maatschappelijk aanzien boden.

Tevens dringt zich de vraag op welke uitwerking de geschetste ontwikkelingen hadden op seminaristen en jongens die roeping voelden voor het priesterschap. De essentiële identiteit van de priester zal hun ongetwijfeld vertrouwd zijn geweest, maar toch. Voor veel katholieke jongens was de gang naar het klein- en grootseminarie tot het einde van de jaren vijftig de enige mogelijkheid om te studeren en hun intellectuele talenten te ontplooiën. De jonge seminarist viel zowel in de samenleving als in het eigen gezin een aparte behandeling ten deel, waarbij hij op een voetstuk wed geplaatst, op een leeftijd waarop hij daarvoor nauwelijks de benodigde rijpheid had. De Nederlandse kleinseminaries kenden topjaren aan het einde van de jaren vijftig wat betreft het aantal studenten. Toen in de eerste helft van de jaren zestig door de snel groeiende welvaart jongeren massaal aan de middelbare school en de universiteit konden studeren, liepen de seminaries, vooral die van de religieuzen, maar later ook van de bisdommen, binnen de kortste keren leeg. De gedachte dringt zich op dat naast de essentiële identiteit, ook het maatschappelijk imago van de priester, zijn secundaire identiteit, die hem aanzien verschafte, een niet gering aandeel had in hun keuze voor het priesterschap. Naast de problemen rond het celibaat verklaart de pijlsnelle val van dit imago mede hun snelle uitstroom uit de seminaries toen andere studiemogelijkheden een beter

⁴ I.FR. GÖRRES, "Brief über die Kirche," *Frankfurter Hefte* 1 (1946), nr. 8, pp. 715-733; citaat op p. 725.

maatschappelijk perspectief boden. Een oude missionaris vertelde enkele jaren geleden in een televisieprogramma hoe hij als neomist in 1957 plechtig in zijn geboorteparochie werd ingehaald onder triomfbogen en het trompetgeschal van de lokale fanfare: “als neomist was je de held van het dorp.” Ikzelf herinner me nog goed hoe slechts luttele jaren later, rond 1965, in mijn geboortedorp aan de rand van Amsterdam de laatst overgebleven seminarist die het dorp nog telde, met mededogen werd gadeslagen.

Het Concilie over de identiteit van de priester

Zowel de essentiële identiteit als diens maatschappelijk imago stonden al onder niet geringe druk, toen het Tweede Vaticaans Concilie in 1962 begon. De crisis rond de identiteit van het priesterschap heeft mijns inziens niet zijn wortels in het Tweede Vaticaans Concilie, maar werd tijdens het Concilie slechts ten volle manifest door de snelle culturomslag van de jaren zestig.

Het Concilie beoogde het leven en de praktijk van de Kerk bij de tijd te brengen en – waar nodig – aan te passen aan culturele veranderingen, maar dan wel met volledig behoud van het overgeleverde geloof van de Kerk. Dit heeft het Concilie met betrekking tot de identiteit van de priester dan ook op zeer heldere en besliste wijze gedaan. Hoewel de Concilievaders de aandacht vestigden op de participatie van de leken aan het algemeen priesterschap,⁵ hielden zij vast aan de leer betreffende de essentiële identiteit van de priester door het essentiële verschil tussen het algemeen en het bijzonder priesterschap te benadrukken. Het Concilie bevestigde expliciet dat het algemeen en het ambtelijk of hiërarchisch priesterschap *wezenlijk* en niet alleen in rangorde van elkaar verschillend zijn.⁶ Bovendien wordt in het Conciliedecreet *Presbyterorum Ordinis* gezegd:

“Daarom vooronderstelt het priesterschap van de priesters weliswaar de sacramenten van de christelijke initiatie, maar wordt toch overgedragen door dat speciale sacrament, dat de priesters door de zalving van de Heilige Geest tekent met een bijzonder merkteken en hen zó aan Christus-Priester gelijkvormig maakt, dat zij in de persoon van Christus, het hoofd, kunnen optreden.”⁷

In het Tweede Vaticaans Concilie lag niet de aanleiding tot de ambts crisis. Het omgekeerde was het geval: juist doordat het Tweede Vaticaans Concilie op tijd de nodige piketpaaltjes sloeg met name door te wijzen op het essentiële verschil tussen het algemeen priesterschap van alle gelovigen en het bijzonder priesterschap, werd een erger crisis met betrekking tot de essentiële priesterlijke identiteit voorkomen.

⁵ Vgl. *Lumen Gentium*, nr. 34 (Dogmatische Constitutie over de Kerk, G. Philips (vertaler), Amersfoort z.j. [Katholiek Archief, Constituties en decreten van het Tweede Vaticaans Oecumenisch Concilie V]).

⁶ Vgl. op.cit., nr. 10: “Sacerdotium autem commune fidelium et sacerdotium ministeriale seu hierarchicum, licet essentia et non gradu tantum differant, ad invicem tamen ordinantur; unum enim et alterum suo peculiari modo de uno Christi sacerdotio participant.”

⁷ *Presbyterorum Ordinis*, nr. 2 (*Decreet over het ambt en het leven van de priesters*, A.H. Eysink (vertaler), Amersfoort 1966 [Katholiek Archief, Constituties en Decreten van het Tweede Vaticaans Oecumenisch Concilie XVI]).

Het vinden van een evenwicht tussen de essentie van het priesterschap en wat secundair is zal altijd voor de priester een uitdaging blijven. Hij blijft tenslotte ook een mens. Zonder de Kerk, zonder haar Traditie en zonder haar leergezag, geleid door de Heilige Geest, zouden veel elementen van het christelijk geloof niet duidelijk zijn geworden en zelfs verloren zijn geraakt. Vanuit dit perspectief meten we ook kijken naar het Tweede Vaticaans Concilie.

Wat zegt de Kerk over het wezen van het priesterschap? Het priesterschap is wezenlijk verbonden

“met het geheim van de verlossende liefde van de Vader (vgl. Joh. 17,6-9,24; 1 Kor. 1,1; 2 Kor. 1,1), het priester-zijn van Christus - die zijn bedienaar persoonlijk kiest en roept met Hem te blijven (vgl. Mc. 3,15) - en met de gave van de heilige Geest (Joh. 20,21) die de priester de noodzakelijke kracht schenkt om leven te schenken aan de vele kinderen Gods die bijeengeroepen zijn tot zijn ene volk en op weg zijn naar het Koninkrijk van de Vader.”⁸

In *Pastores dabo vobis* schrijft paus Johannes Paulus II:

“Het leven en het ambt van de priester zijn een voortzetting van het leven en het werk van Christus zelf. Dat is onze identiteit, onze echte waardigheid, de bron van onze vreugde, de zekerheid van ons leven.”⁹

“De priesters vertegenwoordigen in de Kerk en voor de Kerk op sacramentele wijze Christus, Hoofd en Herder, verkondigen met gezag zijn woord, herhalen zijn gebaren van vergeving en van aanbod van heil, vooral door het doopsel, de biecht en de Eucharistie, dragen tot aan de volledige zelfgave zijn liefderijke zorg voor de kudde, die zij in eenheid verzamelen en naar de Vader voeren door Christus en in de Geest.”¹⁰

De priester krijgt ook door de wijding een bijzondere verhouding met de Kerk, doordat hij deel heeft aan Christus als dienaar en bruidegom van de Kerk.¹¹

Het roepingenpastoraat

We keren nog eens terug naar de mogelijke kandidaten voor het priesterschap. In dit verband kunnen we moeilijk spreken van het *werven* van roepingen. Werven doe je met personeel. Natuurlijk zal de priester ook zijn inkomen moeten hebben, maar daarmee zal hij de Quote 500 niet halen en hoeft hij bepaald niet bang te zijn voor Jort Kelder. Bovendien gaat het bij de priester niet primair om wat hij *doet* – hij kan immers heel verschillende concrete functies vervullen – maar om wat hij *is*. En daar kunnen we nog aan toevoegen dat de roeping niet primair van medemensen komt, maar van de Heer van de oogst. Daarom kunnen we roepingen niet *werven*, alsof het initiatief van ons uitging, maar wel *wekken*: we kunnen mensen bewust maken van een roeping die al in hen is gelegd door God Zelf. Een roeping is immers in

⁸ CONGREGATIE VOOR DE CLERUS, *Directorium voor het ambt en het leven van de priesters*, *Kerkelijke Documentatie* 23 (1995), maart, 3-47, nr. 4; vgl. nr. 20.

⁹ JOHANNES PAULUS II, Postsynodale Apostolische Exhortatie *Pastores dabo vobis*, *Kerkelijke Documentatie* 20 (1992), juni, 215-306, nr. 18.

¹⁰ *Op.cit.*, nr. 15.

¹¹ Vgl., *op.cit.*, nr. 13.

eerste aanzet een geschenk van God: “Priesterroepingen zijn de vrucht van het werken van de Heilige Geest in de Kerk,”¹² aldus een recent document over het bevorderen van roepingen door de Congregatie voor de Katholieke Opvoeding.

Wie heeft tot taak om priesterroepingen te wekken? Het is de primaire opdracht van de bisschop de diverse initiatieven op het gebied van het roepingenpastoraat te bevorderen en te coördineren. Dat doet hij onder meer door het instellen van een Roepingenraad of een centrum voor roepingenpastoraal. Maar het roepingenpastoraat is wat betreft het eerste contact met kandidaten een taak van alle priesters.¹³

De discussies over het priesterschap rond het Concilie en de documenten van het Concilie maken duidelijk dat zij mogelijke priesterkandidaten dienen te confronteren met de essentiële identiteit van het priesterschap. De vraag is: hoe doen zij dat? Hiervoor kunnen we beste te raden gaan bij de roepingenverhalen die in de Heilige Schrift worden vermeld.

Johannes de Doper wijst twee van zijn leerlingen, onder wie Andreas, op Jezus die voorbijgaat “Zie, het Lam Gods” (Joh. 1,36). Deze twee gaan Jezus achterna, Die hun vraagt: “Wat verlangt hij?” (Joh. 1,38). Zij willen weten waar Hij Zijn verblijf houdt. Het antwoord van Jezus luidt: “Gaat mee om het te zien” (Joh. 1,39). Letterlijk staat er in het Grieks: “Komt en ziet.” Vervolgens verhaalt Johannes hoe Andreas zijn broer Simon Petrus met Jezus in contact brengt. Mensen, hier Johannes de Doper en Andreas, helpen anderen om met de Heer in contact te komen. Wat volgt is geen dogmatische uiteenzetting, maar de ontmoeting met de Levende Heer Zelf. Op de eerste plaats ontdekken zij wie Hij is door Hem als persoon te zien en mee te maken.

Er mag sinds de eerste eeuw dan veel veranderd zijn, dit gebeurt nog steeds op dezelfde manier. Praktisch alle priesters hebben wel in hun jonge jaren een priester ontmoet die hun op de weg van hun roeping heeft gezet door voor hun een identificatiefiguur te zijn. De priester zou zich erop moeten toeleggen om de jongeren bij wie hij een priesterroeping vermoedt, te begeleiden in het ontdekken en het verdiepen van hun roeping en hen attenderen op de mogelijkheid deel te nemen aan bezinningsdagen voor roepingen of kennismakingsdagen van de priesteropleiding. Het *Directorium voor het ambt en het leven van de priesters* stelt dat eigenlijk elke priester door een persoonlijke vorm van roepingenpastoraat voor een opvolger zou moeten zorgen:

“Het is een natuurlijke consequentie van de herderlijke liefde dat iedere priester – met behulp van de heilige Geest – zich erom bekommert minstens één iemand met priesterroeping te vinden die zijn priesterlijk werk kan voortzetten.”¹⁴

¹² Congregatie voor de Katholieke Opvoeding, *Pastorale richtlijnen voor het bevorderen van roepingen tot het priesterambt*, Vaticaanstad, 2012, nr. 11.

¹³ Ibid.; het citaat is uit *Presbyterorum ordinis*, nr. 6; vgl. *De priester, herder en leidsman van de parochiegemeenschap*, nr. 22.

¹⁴ *Directorium voor het ambt en het leven van de priesters*, nr. 32.

Het werkt in principe nog steeds als in het eerste hoofdstuk van het Evangelie volgens Johannes. Mensen met priesterroeping worden zich daarvan bewust wanneer zij de levende Heer ontmoeten. En dit doen zij heel concreet in een priester die de levende Heer vertegenwoordigt op authentieke wijze.¹⁵

Die verantwoordelijkheid betreft uiteindelijk alle leden van de Kerk, zo verzekert paus Johannes Paulus II in *Pastores dabo vobis*.¹⁶ Het is een taak van de christelijke gezinnen, die “als het ware een eerste seminarie’ vormen.”¹⁷ Het is tevens een taak van alle gelovige leken, met name catechisten, leraren, opvoeders en verantwoordelijken voor jongerenpastoraat. De nieuwe bewegingen die de heilige Geest in de Kerk doet ontstaan en groeien, zijn ook een rijke voedingsbodem voor roepingen.

Omdat roepingen op de allereerste plaats een geschenk van God zijn, dienen we de Heer van de oogst er vurig om te bidden. Het is verheugend dat zo’n 780 mensen zich in de afgelopen drie jaar bij onze Diocesane Gebedskring om roepingen hebben aangesloten.

Conclusie

De taak om roepingen te wekken en te bevorderen vergt continu aandacht. Na de dramatische terugval van het aantal priesterstudenten in de tweede helft van de jaren zestig was er een verheugende en bemoedigende stijging vanaf de tweede helft van de jaren zeventig tot in de eerste helft van de jaren negentig. Sinds de tweede helft van de jaren negentig is echter opnieuw een afname te constateren: het gezamenlijke aantal priesterstudenten aan de Nederlandse priesteropleidingen zakte van 127 in het studiejaar 1994/1995 naar 76 in 2004/2005.¹⁸

Uiteindelijk gaat het er ons om door een voldoende aantal priesters te zorgen dat het sacrament van de Eucharistie voor zoveel mogelijk mensen daadwerkelijk “de oorsprong en het hoogtepunt van heel het christelijk leven”¹⁹ kan zijn. De Kerk kan immers alleen maar bestaan door de aanwezigheid van Christus, zoals die door priester op sacramentele wijze tegenwoordig wordt gesteld.²⁰

¹⁵ CONGREGATIE VOOR DE CLERUS, *De priester en het derde millennium, Kerkelijke Documentatie* 29 (2001), Hoofdstuk III.3, p. 18.

¹⁶ Vgl. *op.cit.*, nr. 41.

¹⁷ *Ibid.*; het citaat is uit *Optatam totius*, nr. 2.

¹⁸ J. MASSAAR-REMMERSWAAL, T. BERNTS, *Statistiek rooms-katholieke theologische opleidingen 2005. De studentenaantallen in het studiejaar 2004/2005*, Nijmegen 2005 (KASKI Memorandum nr. 332, 9), tabel C.

¹⁹ Vgl. *Lumen Gentium*, nr. 11.

²⁰ Vgl. *De priester, herder en leidsman van de parochiegemeenschap*, nrs. 6 en 11.